

Halide Edip Adivar'ın *Ateşten Gömlek* Romanı ve D. H. Lawrence'ın *Tilki* Adlı Eserinde “Yeni Kadın” Olgusu

Senem Üstün Kaya , Ankara

 <https://dx.doi.org/10.37583/diyalog.759396>

Öz

Evrensel bir konu olan savaş, her milleti derinden etkileyen en önemli olgulardan sayılmaktadır ve yansıması Karşılaştırmalı Edebiyatın en seçkin konularından biridir. Savaşlar yüzünden birçok farklı kültürde, toplumsal dengeler bozulmuş, cinsiyetçi roller değişmiş ve “yeni kadın” olgusu öne çıkmıştır. Bu çalışmada, 20. yüzyılın kadın Türk edebiyatçılarından biri olan Halide Edip Adivar'ın *Ateşten Gömlek* (1922) romanında ve İngiliz edebiyatçı David Herbert Lawrence'ın *Tilki* (*The Fox*) (1922) hikâyesinde “yeni kadın” kavramı karşılaştırmalı edebiyat yöntemi ile analiz edildi. Her iki eserin yansıttığı dönemin tarihsel ve sosyal örgüsü metin inceleme yöntemi ile incelendi. Çalışmanın özü, toplumsal cinsiyet rollerinin savaş dönemlerinde farklı kültürlerin edebiyatlarındaki yansımasını kapsar. İncelemedeki bulguların sonucunda, farklı kültürlerde farklı cinsiyetlere ait yazarlar tarafından ele alınmış olsa da, Adivar'ın *Ateşten Gömlek* ve Lawrence'ın *Tilki* adlı eserinde, savaşın cinsiyet rollerine etkisinin benzer şekilde yansıtıldığı gözlenmiştir. Bu sebeple, bu çalışma, diğer karşılaştırmalı edebi incelemelere ve savaş edebiyatında kadın kimliğinin tanımlanmasına yönelik araştırmalara katkı sağlayabilecek içeriktedir.

Anahtar Sözcükler: Yeni Kadın, savaş, Halide Edip Adivar, D. H. Lawrence, Karşılaştırmalı Edebiyat

Abstract

The Concept of the “New Woman” in Halide Edip Adivar’s Ateşten Gömlek and D. H. Lawrence’s The Fox

War, as a universal theme, is accepted as one of the most outstanding events that affect all nations profoundly and is a distinguished topic of Comparative Literature. Due to wars, in many different cultures, social balance has collapsed, gender roles have changed and the concept of the “new woman” has become prominent. In this study, *Ateşten Gömlek* (1922) by the Turkish author Halide Edip Adivar and *The Fox* (1922) by the British writer David Herbert Lawrence were studied. Within this scope, the study involves a comparative analysis based on the depiction of the concept of the “new woman” by the mentioned writers and the shift in gender roles in different cultures. Historical and social plot of periods reflected in both texts were studied in textual analysis process. The core of the study involves the depiction of social gender shifts during the war period in literature of different cultures. The findings of this analysis provide that wars have similarly influenced gender roles and changed the status of women in different cultures. Therefore, this study is exemplarily for further comparative literary studies and researches based on the changing identity of women in war literature.

Keywords: New Woman, war, Halide Edip Adivar, D. H. Lawrence, Comparative Literature

EXTENDED ABSTRACT

As a universal theme, war is accepted as one of the most outstanding events that affect all nations profoundly and its reflection is one of the distinguished topics of Comparative Literature. A separate branch of literature, comparative literary studies focus on the analysis of literary texts in terms of style, theme, characters, content or context.

Due to wars, in many different cultures, social balance has collapsed and gender roles have changed. Considered as the men's ritual, wars have influenced women in many ways throughout history. During wartimes, women had to substitute men at war and they left their domestic environment, participated in social spheres and struggled both for their families and nations. Initiated with the Industrial Revolution in the nineteenth century, a new concept emerged in literature with this changing state of women: "The New Woman". New women were independent, social, educated, employed and active. As a result, in many literary texts, the changing role of women and the shift in gender roles have been underscored by authors in world literatures.

Therefore, this study aims at analysing the changing role of women and the concept of the "new woman" during and after wars by two notable authors from different cultures. The British author, David Herbert Lawrence (1885-1930) reflects his idea of dualism between genders and the changing status of women after the First World War in his famous novella, *The Fox* (1922), through the character of March. Similarly, the Turkish female writer, Halide Edip Adivar (1884-1964) depicts the role of women during the Turkish Independence War through the protagonist Ayşe in her novel *Ateşten Gömlek* (1922).

There are apparent similarities between Lawrence's *The Fox* and Adivar's *Ateşten Gömlek*. Firstly, experiencing wars, both Lawrence and Adivar reflect the historical and social impacts of war on society and gender roles in narration. Lawrence's novella, *The Fox* involves the story of two women, March and Banford, leading a life at a farm after the war. Sharing the responsibilities, they manage to live without a man. However, the arrival of Henry initiates the external and internal conflicts between the two women in the story. Having planned to kill Banford and marry March to own the farm, Henry destroys the unity and harmony like the threatening fox in the story. Similarly, Adivar depicted the changing role of women during the Independence War in *Ateşten Gömlek*. Ayşe, the protagonist of the novel, has lost her son and husband during the invasion of İzmir and has decided to fight for the independence of both her nation and self-identity.

Secondly, the concept of the "new woman" concept is portrayed through the female figures, March and Ayşe. Both protagonists are depicted as independent, strong, brave and masculine. In *The Fox*, March is responsible of manly duties in the farm while Ayşe fights with men for her nation's freedom. However, although depicted as amazons, both March and Ayşe become obedient, passive and domestic at the end of the stories. In other words, Lawrence and Adivar conclude their stories with the victory of men over women to underscore the traditional gender roles in patriarchal societies. *The*

Fox ends as March marries Henry and Ayşe becomes a nurse to cure soldiers in the end of *Ateşten Gömlek*. The only difference between Ayşe and March is based on their missions. March abandons her masculine role for the love of a man while Ayşe accepts her feminine role for the sake of her nation. Finally, by marrying Henry, March loses her soul and freedom in *The Fox*, while Ayşe literally dies on the battlefield in *Ateşten Gömlek*. In other words, both Ayşe and March are doomed to accept the traditional roles imposed on them in patriarchal societies.

As a conclusion, although written in different cultures, David Herbert Lawrence's *The Fox* and Halide Edip Adivar's *Ateşten Gömlek* mirror and recall each other in terms of the depiction of the concept of the "new woman", gender roles shifting and the status of women in patriarchal societies in times of war.

Giriş

Savaşlar, tarihin başlangıcından beri var olan, erkek ritüeli olarak kabul gören (Onur / Koyuncu 2004: 40) ancak kadınların kaybettiği evrensel bir olgudur. Kimliğini, statüsünü ve sevdiklerini kaybeden kadınlar, cepheye giden erkeklerin boşluğunu doldurarak cephe gerisinde başka bir mücadele verir. Toplumsal, sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı 20. yüzyılda, en önemli değişim “erkeğin başlattığı ve erkekliği sembolize eden” (Yamaner 2016: 11) savaşlardan dolayı kadınların evden çıkıp kamusal alanda erkeklerin yanında yer almasıdır.

Endüstri Dönemi ile başlayan toplumsal ve sosyal dönüşümler, kadınlar için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Savaş döneminde ihtiyaçtan dolayı kamusal alana giren ve çalışma hayatına atılan kadınlar, özgürlükleri, eşit hak ve adil ücret için ayaklanmış ve “Yeni Kadın” (New Woman) kavramı doğmuştur. Sarah Grand tarafından ilk kez 1894 yılında kullanılan terim, 19. yüzyıl Victoria dönemindeki geleneksel kadın figürlerine bir başkaldırı olarak tanımlanan bu olgu, sadece orta-sınıf, eğitilmiş ve ya radikal kadın yazarlara değil, fabrikada çalışan işçi sınıfına ait alt kesime de hitap eder. Kadın hakları, toplumda cinsiyet rolleri ve ataerkil düzenin baskısına karşı oluşan “yeni kadın” kavramı ile kadınlar, erkeksi, evcimen olmayan, sosyal, aktif, radikal, devrimci ve tutuculuğa karşı bireyler olarak tanımlanmıştır (Richardson /Willis 2001: 12). George Egerton, Henrik Ibsen, Sarah Grand ve Elaine Showalter gibi birçok kadın yazar tarafından edebiyata konu olan yeni kadın kahramanlar, geleneksel rollerden sıyrılmış, evin dışında da hayat bulmuş, aktif ve sosyal bireylere dönüşmüştür.

Judith Butler, *Cinsiyet Belası* (1990) adlı eserinde toplumdaki cinsiyetçilik kavramını biyolojik olarak değil sosyolojik bir olay olarak tanımlamıştır. Butler’a göre, toplumda erkek ve kadın ayrımı yapmak da cinsiyetçiliktir ve cinsiyet ayrımının sebebi toplum içinde verilen eğitimidir. Tarihsel süreçlerde, cinsiyet söylem ve eylemleri sosyolojik olarak cinsiyet ayrımını belirler ve yüzyıllardır, kadınlar, kadın olma kurallarına uydukları sürece kabul görmüşlerdir (Butler 1990: 45-49).

Savaşlar, bu sosyolojik olguyu değiştirmiş ve erkeklerden boşalan kamusal alanları dolduran kadınlar, cinsiyet rollerinin aksine hareket etmek zorunda kalmışlardır. Ancak, toplumsal eşitsizlik, ücret konusundaki adaletsizlik ve ikinci gruba aidiyet hissi kadınları ayaklanmaya ve özgürlükleri için mücadeleye itmiştir. Bu bağlamda, yeni kadın figürünün başlangıç noktalarından en önemlisinin savaşlar olduğu gerçeği yadsınamaz. Toplumdaki cinsiyet rollerinin değişim örnekleri, 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren edebi eserlerde yeni görünüşleri ve tavırları ile erkekleri andıran kadın kahramanlar eşliğinde karşımıza çıkar.

Bu çalışma, savaş dönemi ve ya sonrasında modernleşen dünyada kadının değişen statüsünün edebi eserlerdeki izdüşümünü göstermeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda, Halide Edip Adıvar’ın *Ateşten Gömlek* (1922) romanındaki Ayşe ve D. H. Lawrence’ın *Tilki (The Fox)* (1922) adlı uzun hikâyesindeki March karakterleri, “yeni kadın” olgusu çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Adıvar ve Lawrence’ın bu çalışmaya uygun görülmesinin önemli sebepleri vardır.

Bunlardan ilki, her iki eserin merkezinde de savaş ve etkilerinin olmasıdır. Lawrence'ın hikâyesi, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında İngiltere'nin Berkshire kentinde geçmektedir. Tarihteki birçok savaş gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği kayıplar, ölümler, sefalet, hastalık ve açlık toplumun her kesimini etkilemiştir. Savaş, toplumda cinsiyet rollerini değiştiren ve yeni yapılanmalar yaratan en etkin olgulardan biridir. İmparatorlukların sona erdiği, Almanya'nın parçalandığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışı ile sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı, o tarihe kadar insanlığın yaşadığı en büyük savaş olarak kabul görmektedir ve savaş süresince Birleşik Devletlerde seferberlik dolayısıyla cephede olan erkek işçilerin yerini ve üretim boşluğunu kadın işgücü doldurmuştur (O'Brien /Parsons 1995: 4). Savaş, İngiltere'de de toplumu ikiye bölmüştür: cephede savaşan erkekler ve onların kimliğini ödünç alan kadınlar.

Çalışma hayatında kadın için dönüm noktaları olan Sanayi Devrimi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi olgular kadınların toplumsal rol değişimini derinden etkilemiş ve kamusal alanda yer almalarını sağlamıştır. Savaş sonrası erkekler, geçici işçi olarak gördükleri kadınların değişimine alışmamış ve eski rollerine dönmelerini beklemişlerdir, ancak, savaş sonrası “yeni kadın” kimliğine kavuşan kadınları eski günlerine döndürmek artık imkânsız olmuştur (Law 1997: 73).

David Herbert Lawrence (1885-1930), 19. ve 20. yüzyıl roman geleneğinin en önemli İngiliz yazarlarından biridir. Endüstri alanlarından biri olan Nottinghamshire kasabasında eğitimli bir anne ve maden işçisi bir babanın oğlu olan Lawrence, Birinci Dünya Savaşının getirdiği çelişkileri, kendi hayatından kesitler barındıran aile içi çatışmaları ve cinsiyet rollerinin dengesini eserlerine konu almıştır (Fernandes 2011: 95; Urgan 2016: 31). “Lawrence'ın Dualizmi” (Lawrentian Dualism) kuramının temelinde, doğadaki her kavramın zıtlıktan doğduğu ve toplumdaki kadın ve erkek rollerinin farklı olduğu bulunmaktadır. İkilik kavramını erken yaşlarda ebeveynlerinden yola çıkarak geliştiren Lawrence'a göre, toplumun ferahı için cinsiyetler kendi rollerini benimsemeli ve benliklerinde her ikisini de özümsemelidir (Daleski 1965: 23- 25). Bir başka deyişle, yazara göre, erkek ve kadın toplumsal alanda aynı ölçüde önemlidir ve birey kendi benliğinde bu iki cinsiyeti birleştirdiğinde mutlu olabilir (Grayson 1975: 5). Bu bağlamda, Lawrence, savaştan dolayı değişen cinsiyet rollerini ve “yeni kadın” olgusunu eleştirir:

Yeni Kadın olarak hedef aldığı kadını bir düşman olarak kabul etmiştir. Lawrence bir yandan erkeklere özgü gördüğü uygarlığı kadının yararına vermek istemez, bir yandan da yeni yetişen kuşaklardaki kadınların eski yaşam koşulları ve tavırlarından ve buna bağlı olarak da ötekilerin yakıştırdığı ilkel koşullara döndürmek için sert önlemler alınmalı, kadının iradesi yıkılmalı, yeni yeni gelişen egosu bastırılmalıdır. İşte bu nedenle Lawrence'in romanlarındaki kadın kahramanlar, bütün kitap boyunca kadın olarak gerçek yerlerinin ne olduğunu öğrenmekten başka bir şey yapmazlar (Millet 1987: 429).

D. H. Lawrence'ın *Tilki* adlı hikâyesi, yazarın Birinci Dünya Savaşı'nın toplum üzerinde yarattığı etkileri, kadın-erkek ilişkilerini ve cinsiyet rollerinin değişimini konu alan en önemli hikâyelerinden biridir.

Halide Edip Adivar (1884-1964), 20. yüzyıl Türk edebiyatının simgelerinden biridir. Yazar, siyasetçi, akademisyen ve onbaşı olarak bilinen Adivar, Milli Mücadeleye verdiği destek ve azimle hem kişisel hem de yazar kimliğiyle toplumsal ve sosyal alanlarda yeni kadın olgusunu ele almıştır. Lawrence gibi Adivar da, *Ateşten Gömlek* eserinde, Kurtuluş Savaşı'nın etkilerini, değişen toplumsal düzeni ve kadınların dönüşümünü yansıtmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nda cephede olan erkeklerden boşalan alanları dolduran Türk kadını, kamuda birçok alanda çalışarak üretimin devamlılığını sağlamış, ailelerine sahip çıkmış, orduya maddi manevi destek olmuş ve Milli Mücadelenin gizli kahramanları olmuşlardır:

Savaş ilerledikçe erkek nüfusun cepheye sevki nedeniyle emek arzı sınırlı kaldı; kentlerde ve kırsal alanlarda erkek işgücü bulunamaması sonucu Osmanlı kadını çalışma yaşamına çekildi. Fabrikalardan atölyelere, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında kadın işçi çalıştırılmaya başlandı (Toprak 1995: 132).

Bu bağlamda, yazarlar, önemli tarihsel olaylara ve toplumsal değişimlere bizzat şahit olmuşlar ve kişisel tecrübelerini okuyucu ile paylaşmışlardır. Birçok açıdan, romanın başkahramanı olan Ayşe figürü savaşa onbaşı rütbesiyle katılan, Kurtuluş Savaşı'nda etkin rol almış olan ve Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılan Halide Edip Adivar'ın yansımasıdır:

Ayşe'nin mücadelesi, bütün varlığını 'maksat için' adamak şeklinde olur. Yazarının Sultanahmet mitingi, Anadolu'ya geçiş, Milli Mücadelenin içinde olma gibi kendine ait deneyimlerini taşıyan Ayşe... (Argunşah 2015: 50).

Bir diğer sebep ise, her iki eserde de "yeni kadın" kavramı benzer üslupla okuyucuya aktarılmıştır. Modernleşen ve kamusal alana ihtiyaçtan yer alan kadınlardan dolayı toplumsal dengeler bozulmuş ve kadın-erkek rolleri değişmiştir. Değişen ve dönüşen bu kadın örnekleri, Adivar ve Lawrence'ın eserlerinde en gerçekçi halleri ile karşımıza çıkar. Son olarak, aynı tarih aralıklarında yayınlanan ancak farklı kültürlerin farklı cinsiyete ait yazarları tarafından ele alınan "yeni kadın" olgusunun edebiyattaki yansımaları olan eserlerin mukayese edildiği bu çalışma, dönemin etkilerinin anlaşılması açısından başka araştırmalara da katkıda bulunacaktır.

Amaç ve Yöntem

Edebiyat alanında bir terim olarak “Karşılaştırmalı Edebiyat” ilk olarak 1816’da Fransa’da Cuvier’in *Anatomie Comparée* (1800) adlı eserinden esinlenen Villemain tarafından 1927’de kullanılmıştır (Aydın 2008: 18) ve bağımsız bir disiplin olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru kabul görmüştür. En genel tanımı ile “çeşitli edebiyat ürünlerini, aralarındaki münasebetler bakımından incelemek” (Enginün 1999: 14) olan karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının kökleri antik çağlara dayanır. Mukayeseli Edebiyat çalışmalarının ilk örneklerinden biri 17. yüzyıl İngiltere’inde John Dryden’in farklı kültürlerin dram sanatını karşılaştırdığı *Essay of Dramatic Poesie* (1668) denemesinde karşımıza çıkar. Tarih boyunca eski ve yeni dönemlerin ve ya farklı kültürlerin karşılaştırılması, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere birçok devlette mukayese çalışmalarının odak noktası olmuştur. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl başlarında Elias Schlegel’in karşılaştırmalı çalışmaları ve Goethe’nin “weltliteratur” (dünya edebiyatı) kavramı ile mukayeseli edebiyatın temelleri Almanya’da da atılmıştır (Aytaç 1999: 16). Fransız akademisyeni Jean Jacques Ampère’nin mukayeseli yöntemler üzerine şekillendirdiği dersleri ile 19. yüzyıl itibarı ile karşılaştırmalı edebiyat ayrı bir bilim dalı olarak kabul görmüştür (Aytaç 1999: 17). İngiltere’de ise Matthew Arnold 1848 yılında Ampereé’nin “historie comparative” terimini “karşılaştırmalı tarih” ifadesi olarak bilim alanına kazandırmıştır.

Karşılaştırmalı Edebiyat çalışmalarının amacı, edebi eserlerin aracılığıyla farklı kültürlerin karşılıklı iletişim ve etkileşim içinde olması ve milli edebiyatların güçlenmesi çabasıdır:

Karşılaştırmalı edebiyat etkinliklerinin asıl çıkış noktası, çelişkili görünmesine rağmen ulusal edebiyatı güçlendirme kaygısı olmuştur. Başka deyişle: kendi edebiyatımızı rayına oturtmak, geliştirmek için başka milletlerin edebiyatına göz atmak, onlar neler yapıyorlar, anlamak (Aytaç 1997: 24).

Karşılaştırmalı Edebiyat biliminin kapsamında çeviri, sosyoloji, felsefe, dilbilim ve tarih gibi farklı disiplinler yer almaktadır ve işlevi “farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir” (Aytaç 1999: 15).

Bu çalışmada farklı kültürlere ait iki kadın kahramanın, savaş olgusu karşısında yaşadığı değişim ele alınacaktır. Bu bağlamda, savaş olgusunun toplumdaki cinsiyet rollerine etkisi, rol değişimlerinin ataerkil toplumlardaki yansımaları ve “yeni kadın” kavramı üzerinde durulmuştur.

Bulgular: Ayşe ve March

Çalışmanın bu bölümünde, Türk edebiyatçısı Halide Edip Adıvar’ın *Ateşten Gömlek* eserindeki Ayşe karakteri ve İngiliz edebiyatçı D. H. Lawrence’ın *Tilki* hikâyesindeki

March karakteri “yeni kadın” olgusu ve savaşın doğurduğu cinsiyet rollerindeki dönüşümler çerçevesinde karşılaştırılmıştır.

Adıvar’ın yeni Türk kadını yansıtan *Ateşten Gömlek* (1922) romanının merkez kişisi Ayşe, fedakâr, vatansever, cesur ve savaşın içindeki kadındır. Çocuğu ve eşini İzmir’in işgali sırasında kaybeden Ayşe, İstanbul’a akrabası Peyami’nin yanına sığınır. Milli Mücadeleye katılmak üzere İhsan ve Peyami ile birlikte Anadolu’ya geçerek Kuvayi Milliye’ye hizmet etmeye başlar. Binbaşı İhsan, Şişli’de yaşayan zengin bir ailenin çocuğudur ve Ayşe’yi uğruna ölecek kadar çok sevmektedir. Ayşe, Eskişehir ve Polatlı hastanelerinde hemşirelik yapar, vatanını düşmanlardan kurtarmak için erkekler gibi mücadele eder ama romanın sonunda cephede ölür.

Lawrence’ın *Tilki* adlı uzun hikâyesindeki olaylar, Birinci Dünya Savaşı İngiltere’inde Berkshire kasabasında bir çiftlikte geçmektedir. Beraber yaşayan iki kadın, March ve Banford, çiftlikte bir hayat dengesi kurmuş ve huzurla yaşamaktadır. Henry’nin askerden dönüp eskiden büyükbabasına ait çiftliğe gelmesi ile tüm dengeler bozulur ve aşk-nefret çatışmaları başlar. Hikâyenin sonunda, Henry, çiftliğe yeniden sahip olmak için Banford’u öldürür ve March ile evlenir.

Halide Edip Adıvar’ın *Ateşten Gömlek* romanındaki Ayşe ve D. H. Lawrence’ın *Tilki* eserindeki March, savaş sonrası kamusal alana giren kadınların dönüşümünü ve “yeni kadın” olgusunu temsil eden figürlerdir ve bu iki kadın arasında birçok açıdan benzerlikler gözlemlenir.

İlk benzerlik, her iki eserde de, çift-kimlikli kadınlar ön plandadır. Savaşlardan dolayı geçici kimlikleri ile toplumda kabul görme savaşı veren “yeni kadınlar” dünya edebiyatlarındaki eserlerin çoğunun ortak konusu olmuştur. Fransız Katolik Azizisi Jeanne d’Arc, erkeklerle cephede ve ya gerisinde savaşan kadın figürlerin ilk temsilcilerinden biridir. 15. yüzyılda Fransa tarihinin simgesi haline gelen Jeanne d’Arc, erkek kılığında Fransa’yı İngiltere savaşından kurtarmış ancak kendi ülkesi tarafından cezalandırılıp yakılmıştır.

Ateşten Gömlek romanındaki başkarakter Ayşe, hem kadın hem de erkek gibi resmedilir. Romanın genelinde okuyucu onu ata binen, askerlerle yaşayan, silah kullanan ve erkek gibi giyinen biri olarak görür. Milli Mücadelenin en ateşli savaşçısı ve “İzmir mücadelesinin mukaddes bir alametidir” (Adıvar 1922: 68). Erkeklerin korktuğu cephelerde bile cesurca öne atılan Ayşe “siyah kirpiklerinin arasından en kadir [güçlü] bir erkek ifadesiyle” (Adıvar 1922: 65) herkesi kendine hayran bırakır. Buna rağmen, aynı zamanda, bu modern Türk kadının kadınlığı da okuyucuya sık sık hatırlatılır: “Elinde daima bir dantel veyahut dikiş” (Adıvar 1922: 45) çalışır, dantel satıp muhtaçlara yardım eder, ev işlerini yapar ve erkeklerin olduğu ortamlarda hiç erinmeden hizmet eder.

D. H. Lawrence da Adıvar gibi *Tilki* eserinin odak noktası olarak çift kimlikli March’ı seçmiştir. Eserin başında March, erkek gibi giyinir, çiftlikteki “doğramacılık ve marangozluk” (Lawrence 1922/1942: 7) işlerini yapar, “işlerin en ağırını başarır”

(Lawrence 1922/1942: 9), tüfeği omzunda saçları beresinin altında (Lawrence 1922/1942: 12) Banford ile yaşadığı çiftlikte evin erkeği rolünü üstlenir:

Ayağında külotu, sırtında kemerli ceketi ve başında geniş beresi ile kendini muhtelif işlere verdiği vakit, düzgün omuzları, kuvvetli hareketleri, zarif ve çevik hali ile hemen hemen bir genç erkeği andırıyordu (Lawrence 1922/1942: 9).

Ancak, Ayşe gibi March da “kadınsı” görevlerini ihmal etmez: “el işiyle meşgul” (Lawrence 1922/1942: 51) olur, mutfakta yemek hazırlar ve Henry’nin olduğu ortamlarda ona severek hizmet eder.

İkinci benzerlik, “yeni kadın” figürünü temsil eden March ve Ayşe, kendilerine yetebilen ve korunmaya ihtiyaç duymayan güçlü varlıklardır. *Ateşten Gömlek* romanında, Ayşe onu korumaya çalışan İhsan’a sinirlenip Peyami’ye haykırdığı sahnede okuyucu kadının gücü ve azmine şahit olur:

Bana bak, Peyami, ben en çok beni korumak isteyenlerden, rafta saklanacak bir nevi mahlûk gibi beni sakınanlardan nefret ederim... Ben, yalnız benim çekeceğim kadarını değil, daha fazlasını bana yükletmek isteyenleri, elimden tutup ateşe sürükleyenleri severim (Adivar 1922: 86).

Aynı şekilde, March da kendine yetebilen, erkeksiz bir çiftliği koruyan ve sahip çıkan bir figürdür. Ancak, güçlerine ve duruşlarına hayran olduğumuz March ve Ayşe, eserlerin sonuna doğru eski rollerine geri dönerler. *Ateşten Gömlek* romanında Ayşe, Haşmet Bey’in kendisini cepheye götürmek istediğini duyunca bir seçim yapar:

Hemen beni beraber götürünüz, dedim, ben silah atan muharip [savaşan, savaşa katılan] bir insan olamam. Fakat İzmir yolundakilerin yarasını sarar, ıstıbabını hafifletirim ve Allah isterse onlarla beraber ölüyorum (Adivar 1922: 145).

Adivar, romanın başında erkeklerin bile korktuğu yerlerde cesurca yürüyen o güçlü kadını, cephe arkasına çekerek ona hemşirelik ve ya öğretmenlik gibi daha kadınsı bir görev verir ve ataerkil toplumda kadının yerini değiştirmez:

Halide Edib, elinden ferdî aşkı ve cinsel kimliğini aldığı, zihnine millî idealleri yerleştirdiği ve evin ‘süs bebeği’ olmaktan uzaklaştırdığı halde kadını cephede ön safta ölen ve öldüren olarak görmek istemez. Ona erkeğin yanında ve arkasında biraz ‘kadınca’ başka bir mücadele alanı açar... Kültürün belirlediği bu sınırların esasını ‘toplum tarafından kabul edilebilir kadın olma’ ölçüleri oluşturmaktadır... Toplum bütün deneyimlere, kendini savaş içinde gerçekleştirmeyi başarabilmiş kadınlara rağmen, güçlü, bağımsız, kararlı ve kendine yetebilen kadını kabule hazır değildir (Argunşah 2015: 50).

Henry'nin gelişi ile değişen March da duygusal ve fiziksel olarak değişmiş, bir seçim yapmış ve kadın olmayı tercih etmiştir. Erkek kıyafetlerinden, tavırlarından ve Banford'dan sıkılan March, Henry'nin gelişi ile ona sığınır ve teslim olur. Gerçek kimliğine kavuşan March, cepheden geri dönen erkeklere işlerini teslim eden kadınlar gibi, tüm erkeksi görevlerini Henry'e teslim eder ve erkeklerin özgürlüğü için boyun eğen "diğer" taraf olur (Tong 2006: 314). Artık çiftlikteki ağır işleri yapmak, "kızları" korumak ve tilkiyi öldürmek Henry'nin görevi olur. March da bir kadın olarak evdeki işlere ve feminen kimliğine geri döner. Çay saatinde Henry'e hizmet eden March'ın yeni görüntüsü, hikâyenin en çarpıcı bölümlerinden biridir:

March'ın üzerinde açık yeşil renkte bir rob vardı. ...Açık yeşil renkteki rob, boyun ve kollar etrafındaki dantellerle gayet sade idi. Biraz dekolte olan bu rob, onun beyaz bir gerdan ve göğsü olduğunu gösteriyordu. ...İpek robu içinde onun kadın şekli o kadar güzel, o kadar nefis ve o kadar kadın görünüyordu ki... (Lawrence 1922/1942: 87-88).

D. H. Lawrence da, Adivar gibi, güçlü kadın karakterini eserin sonunda bir erkeğin korumasına bırakır ve yazgısını değiştirir. Yazara göre, toplumun düzeni için erkeğin erkek rollerini kadının ise kadın rollerini üstlenmesi gerekir. *Sexual Politics (Cinsel Politika)* (1987) eserinde Kate Millet, Lawrence'ın eserlerinin çoğunda baskın bir erkek ve ona boyun eğen zayıf bir kadın figürü olduğuna dikkat çeker. Özgürlük ve ekonomik bağımsızlık peşindeki yeni kadın tipi, Lawrence'a göre, hem rakip hem de erkekler için tehlikedir (Millet 1987: 397) ve bu sebeple, modern dünyada, toplum düzeni için yapılacak ilk iş eski cinsel rollere dönmektir:

Modern erkek eskisi gibi etkin değildir. Modern kadın ise yitik bir varlıktır... Ve ancak erkek yeniden egemenliğini kurduğu kadının yapısına uygun tek doyumunu sağlayacak ruhbilimsel ve duygusal egemenliği yeniden ele geçirdiği zaman dünya kurtulacaktır (Millet 1987: 373).

Tilki hikâyesinde, kendisine itaat etmeyen Banford'u başına attığı bir kütükle öldüren Henry, yeni karısı March üzerinde hâkimiyet kurmuş ve yeniden erkek üstünlüğünü kanıtlamıştır:

Fakat delikanlı, onun görmesini, bilmesini, anlamasını istemiyordu. Karılarının yüzlerini kapattıran şarklılar gibi, o da karısının dimağını örtmek istiyordu. Kendisine itaat etmesini, dimağını istirahate vermesini istiyordu. Onu bütün gayretlerinden, bütün sıkıntılarından kurtarmayı, emri altına almayı, yorgun şuurundan ve her nevi düşüncelerinden ayırmayı istiyordu. Nihayet onu, yalnız karısı, sadece karısı yapmak istiyordu (Lawrence 1922/1942: 126).

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanının kadın kahramanı Ayşe ve D.H. Lawrence'ın *Tilki* eserindeki March, birbirini çağrıştırırsa da, bazı yönlerden farklılık göstermektedirler. Ailesini ve evladını savaşta kaybeden Ayşe'nin tek amacı, vatanına hizmet etmektir. March ise savaş sonrasında erkeksiz hayatta kalmaya çalışan kadınlardan biridir. March, amacı çiftliğe yeniden sahip olmak olan Henry'e inanır ve evlilik teklifini nedensiz kabul eder: “Hakikaten bilmiyorum. Başka tarafta olmaktan mı yoksa burada bulunmaktan mı hoşlandığımı bilmiyorum. Hakikaten bilmiyorum” (Lawrence 1922/1942: 97).

Adıvar'ın Ayşe'sinin aşkı ise bir erkeğe değil vatanınadır ve çok kutsal bir amacı vardır: İzmir'i düşmandan kurtarmak. Ayşe'ye âşık olan İhsan evlenme teklif ettiğinde büyük bir kararlılıkla Ayşe, İzmir'e girildiğinde onunla evleneceği cevabını verir. Böylece, İhsan bu güçlü kadının yanında onunla omuz omuza savaşmaya devam eder. Ayşe azmin ve “İzmir'in mukaddes bir alameti” (Adıvar 1922: 68) olurken March, yenilginin ve zayıflığın simgesi olmuştur.

Son olarak, March ve Ayşe, “yeni kadın” olarak kendi kültürlerindeki kadınları temsilen doğmuş, ataerkil düzende mücadele etmiş ancak kaybetmişlerdir. Ayşe romanın sonunda vefat eder ve March Henry ile evlenerek ruhunu, özgürlüğünü, çiftliği ve dostunu kaybeder.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı, toplumların her alanda değişimine ve dönüşümüne sebep olmuştur. Kadınlar birçok maddi ve manevi kayıplara rağmen fedakârlıklar yapmış ve kendilerine biçilen roller çerçevesinde cephe gerisinde başka bir mücadele vermişlerdir. Toplumdaki cinsiyet rolleri değişmiş ve kadınlar kamusal alanlara giriş yapmışlardır. Tüm dünyadaki farklı kültürlerin edebiyatında, savaş olgusu, yol açtığı dönüşümler, “yeni kadın” kavramı ve kadınların statüsü edebi eserlerde ön plana çıkmıştır.

Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanı ve D. H. Lawrence'ın *Tilki* hikâyesi, değişen ve dönüşen kadın olgusu, farklı kültürlerde savaşın kadın üzerindeki etkisi ve cinsiyet dönüşümlerini ele alan önemli eserlerdir. Her iki eserde de, savaş sonrası kimlikleri değişen March ve Ayşe karakterleri toplumsal dönüşümün yansımalarıdır.

Farklı kültürlerle ait olan bu iki güçlü, azimli ve cesur kadın, birbirini birçok açıdan çağrıştırmaktadır. İlk olarak, Ayşe ve March, savaşın sonucunda erkeklere ait kamusal alanlara girmiş olan çift-kimlikli kadınları temsil ederler. Ayrıca, dönüşen kimlikleri, özgür tavırları ve kararlılıkları ile “yeni kadın” kavramının örnekleridir. Ancak, eserlerin başında hayranlık duyduğumuz Ayşe ve March, hikâyelerin sonunda, toplumun onlardan beklediği rollere geri dönerek karar merkezi olan erkek egemen toplumda kalmaya mecbur bırakılır. En göze çarpan farklılık ise, Ayşe, vatani uğruna savaşırken hayatını kaybeder, March ise kişisel arzularının sonucu ruhunu ve özgürlüğünü kaybeder.

Bu çalışma, evrensel konulardan biri olan savaş olgusunun her kültürde benzer etkiler gösterdiğini ve değişen sosyal çerçevenin sonucu ataerkil toplumlarda dönüşen kadınların statüsünü gösteren karşılaştırmalı bir örnektir. Çalışma sonucu elde edilen bulguların karşılaştırma üzerine kurulan ve savaş edebiyatını kapsayan farklı kadın çalışmaları için de katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Adıvar, Halide Edip** (2005): *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Argunşah, Hülya** (2015): Halide Edip'te Değişen Kadının Romandaki İzdüşümleri: Seviye Talip'ten Ateşten Gömlek'e. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 37. 27-52.
- Aydin, Kamil** (2008): *Karşılaştırmalı Edebiyat, Günümüz Post modern Bağlamında Algılanışı*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Aytaç, Gürsel** (1997): *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Aytaç, Gürsel** (1999): *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Butler, Judith** (2008): *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (Çev. Başak Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.
- Daleski, Hillel Matthew** (1965): *The Forked Flame: A Study of D. H. Lawrence*. Evanston: Northwestern University Press.
- Enginün, İnci** (1999): *Mukayeseli Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fernandes, Isabel** (2011): *Critical Dialogues: Slow Readings of English Texts*. Lisboa: Author's Own Edition.
- Grayson, Donna Evelyn** (1975): *The Idea of Dualism in Shorter Works of D. H. Lawrence* (PhD Thesis). McMaster University.
- Law, Cheryl** (1997): *Suffrage and Power: The Women's Movement 1918-1928*. London: I. B. Tauris.
- Lawrence, David Herbert** (1942): *Tilki*. (Çev. Ferid Namık Hansoy). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Millett, Kate** (1987): *Cinsel Politika*. (Çev. Seçkin Selvi). İstanbul: Payel Yayınları.
- O'Brien, Kenneth Paul/ Parsons, Lynn Hudson** (1995): *The Home-Front War: World War II and American Society*. London: Greenwood Press.
- Onur, Hilal/ Koyuncu, Berrin** (2004): Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler. İçinde: *Toplum ve Bilim* 101. 31-49.
- Richardson, Angélique/ Willis, Chris** (2001): *The New Woman in Fiction and in Fact: Fin-de-siecle Feminisms*. London: Palgrave Macmillan.
- Tong, Rosemarie Putnam** (2006): *Feminist düşünce* (Çev. Zafer Cirhinlioğlu). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Toprak, Zafer** (1995): *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Urgan, Mina** (2016): *D. H. Lawrence: İnceleme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yamaner, Onur** (Ed.) (2016): *20. Yüzyılda Savaş ve Kadın*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.